

ANMELDELSER

BEGREB OM BEGÆR

Maja Bissenbakker Frederiksen: *Begreb om begær. Queeringer af nyere dansk litteratur. Syddansk Universitetsforlag, 2005, 197 sider. Pris: 175 kr.*

I 2006 udkom kulturministeriets kulturkanon med de officielle lister over hvilke kunstværker, der repræsenterer cremen af dansk kultur. Den kom ikke uden diskussioner om meningen med fremlæggelsen af autoritative lister over, hvad der er god, dansk kulturarv, og om vægtningen af f.eks. kvindelige og mandlige forfattere inden for den litterære kanon. Maja Bissenbakker Frederiksen vælger en anden tilgang til diskussionen om den gode litteratur; i *Begreb om begær* læser hun fire danske værker fra det 20. århundrede, hvor især de tre første har status som fast pensum i det danske skolesystem. Det drejer sig om Johannes V. Jensens *Kongens fald* (1900), Tove Ditlevsens *Barndommens gade* (1943), Klaus Rifbjergs *Den kroniske uskyld* (1958) – og endelig Kirsten Thorups *Baby* (1973), der i skolesystemet knap og nap har samme kanoniserede status. Hendes spørgsmål retter sig ikke mod selektionen, men snarere mod receptionen og former sig derfor også som en modlæsning af de gængse fortolkninger af værkerne. Målet er at skabe uro i andet led af kanoniseringen, dér hvor fortolkningsfællesskabet om kulturarven bliver til.

Værkets middel og mål er queeringen, teoretikerne bag især Michel Foucault, Judith Butler og Eve Sedgwick. I

queerteoriens optik er køn og seksualitet konstruktioner, kønnet er noget vi performer, ikke noget vi på essentialistisk vis besidder eller er. Den vestlige kultur forstås som heteronormativ, dvs. den er baseret på en kulturforståelse og kulturpraksis hvor modstillingen mellem heteroseksualitet og homoseksualitet udgør det overordnede magtfulde fortolkningssystem, der igen producerer andre modsætninger som maskulin/feminin, naturlig/kunstig. Som modtræk til kulturens selvforståelse foreslår Eve Sedgwick en 'pervers' læsning af kulturen, der skal belyse dens blinde punkter, især i dens omgang med køn, begær og seksualitet. Ikke mindst skal læsningen rettes mod den falske modstilling mellem hetero- og homoseksualitet, der identificerer praksis med identitet. For at imødegå denne forveksling opererer queerteorien med mere deskriptive begreber som homo-social, homoerotisk – og begær.

Det er fra dette begrebsapparat Frederiksen udvikler sin analysestrategi; hun understreger, at der er tale om en tilgang snarere end en litterær metode, og at der opstår vanskeligheder, når man erstatter mere faste definitioner med åbne begreber som 'begær'. For hvordan kan man spørge efter noget i en tekst, som man ikke ved hvad er? Det er denne åbne tilgang, der sammen med stor lydhørhed for teksternes egne betydningssystemer, der giver bogen dens kvalitet, indimellem på trods af queeringen. For i queerteorien synes åben-

hed og dogmatisk lukkethed at indgå en lidt uklar alliance; alle andre tilgange til køn og begær fra feministisk og psykoanalytisk side karakteriseres over én kam som essentialistiske. Hermed lukkes for dialogen, samtidig med at der skrives en meget dikotom historie om feminismens og postfeminismens omgang med kønnet. Åbningen mod det skæve kan også blive til et meget lukket spørgsmål og en ny blindhed for andet end det, der spørges om. *Begreb om begærs* force er, at den spørger med ganske stor respekt for teksternes eget anliggende, der ikke forsvinder for analytikerens projicerende blik. Frederiksen får derigennem de fire romaner til at give betydninger, der både er forstyrrende og berigende i forhold til den kanoniserede reception. Helt undgår hun dog ikke klicheen.

De tre første romaner læses mod hårene. Frederiksen demonstrerer overbevisende, hvordan begærets veje i *Kongens fald* handler om forhold mellem mænd, der ekskluderer kvinder som farlige og kastrende, og samtidig har stærke homofobiske træk. Men er det kun og især det homoerotiske begær, der er tekstens "dæmoniske trussel"? Som det fremgår af analysen, er det i ligeså høj grad det heteroerotiske begær, der bliver besat af angst, nemlig mændenes angst for at tabe magt til kvinderne, og derfor bliver mandealliancen selvmodsigende, fordi den på én gang privilegerer forholdet mellem mænd og undsiger det. Her synes queertilgangen at spærre for indsigten i, hvor

omfattende kønsangsten er og hvor kompleks dens forbindelse er til magtforhold.

I læsningen af Ditlevsen understreger Frederiksen igen de homoerotiske forbindelser, men læsningens kup er, at den åbner for nye forståelser af hovedpersonen Esters ofte diagnosticerede sadomasochistiske driftsstruktur. Modlæsningen peger på gadens overgribende betydning for pigernes sind og begær: Det er dens kamæleonagtige repræsentation af køn og drift, der fører til en sammenkædning af ømhed, straf og anger, der prenter sig ind i pigernes kroppe. Begærets veje er filtret ind i eksistens og socialitet; det er en vigtig pointe her og i Thorup-læsningen. Ribbjergs skoleklassiker følger smukt Jensens dæmonisering af kvinderne, der i skikkelse af ludere, engle og dæmoner går imellem fortælleren Janus og hans elskede ven Tore. Skarp-sindigt peger Frederiksen på, hvor tæt forbindelsen er mellem Janus og den faretruende fru Junkersen; de to forstår hinanden alt for godt, og hendes samleje med Tore opfylder også Janus' begær. Endnu engang er det påfaldende, at tekstens hovedfigur, her i form af fortælleren Janus, på én gang begærer en mand, aldrig står ved begæret – men først og sidst er ude af stand til at indgå et heteroerotisk forhold.

Thorups roman adskiller sig fra de tre andre, fordi den selv skildrer et univers, hvor køn og begær er flydende og perverte-rede og del af personernes umodne tilgang til både det sociale og erotiske. Romanens overordnede magtmiddel er

pengene, der også bestemmer på hvilken måde begæret skal realiseres, dens langt fra idylliske modbillede transvestitten, der i højere grad selv fremstiller sit ustabile køn.

Frederiksen er en fremragende tekstlæser med stor sensibilitet for vigtige elementer i teksternes omgang med homo- og heteroerotiske begærformer, som receptionen har været blind for. Bogen bliver derfor mere end et romanstudie, den bliver et stykke kultur-analyse, der stiller ganske udfordrende spørgsmål til den danske kulturarvs omgang med kønnets og begærets skæve veje. I sin perspektivering peger Frederiksen på, at queeranalysen langt fra fanger alle teksternes betydninger: Den blotlægger et bestemt felt, men er mindre opmærksom på sociale strukturer. Jeg vil tilføje, at den også med sit mistænksomt-symptomlæsende blik kan erstatte gamle blindheder med nye. Det er især en fare for den dårlige tekstlæser, der ikke som Frederiksen forstår at stille spørgsmål til, hvad hun søger efter, når hun søger efter homoerotiske begærformer i en tekst, der ikke gerne taler om dem.

Problemet i Frederiksens læsninger er snarest, at teksternes forskelle tones ned, også når det drejer sig om deres fremstilling af køn, begær og magt. Patriarkatet er vigtigt hos Jensen, mens Ditlevsens billeder af de meget porøse grænser mellem begæret, socialiteten og identitetsdannelsen har helt andre implikationer. Der er også blinde pletter og klicheer i bogens undsigelse af

feminisme og 'radikalfeminisme' og indimellem en beken-delse til dogmatikken og f.eks. en ganske uironisk karakteristik af figuren og skurken Eddie i Thorups *Baby* som "det udtrykte billede på den hetero-normative og fallogocentriske diskurs, som romanen søger at dekonstruere". Queeringen kan også skygge for den pointe, at angsten for det andet køn, for det heteroerotiske begær synes at være mindst lige så stærkt i teksterne som homofobien!

Den forstyrrende og kønsforstyrrende læsning af kulturen er imidlertid fortsat et vigtigt projekt; den insisterer på, at alt det med køn ikke handler om ting i kulturens småtingsafdeling, men retter sig mod betydninger i måder hvorpå kultur skabes, konstrueres og praktiseres. Derfor skal Frederiksens indgreb i det pædagogiske fortolkningsfællesskab hilses velkommen som et vigtigt instrument i kritikken af den ensretning og disciplinering, der dominerer billedet i dansk politik og kulturpolitik.

Anne Birgitte Richard
lektor, dr.phil., dansk,
Roskilde Universitetscenter

RETTIGHEDER? – EN ANTOLOGI OM KVINDERS VIRKELIGHED

Ulrikke Moustgaard (red.): Rettigheder? – en antologi om kvinders virkelighed. Dansk Kvindesamfund, Kvindernes U-landsudvalg (KULU) og Kvinderådet, 2006, 128 sider. Pris: 100 kr.

FN's konvention om afskaffelse af alle former for diskrimination mod kvinder (CEDAW) fra 1979 er underskrevet af 182 stater, der alle har forpligtet sig til at bekæmpe diskrimination mod kvinder inden for en række områder. Alligevel er diskriminationen langt fra elimineret. Bogen *Rettigheder? En antologi om kvinders virkelighed* er redigeret af journalist Ulrikke Moustgaard, og den er blevet til på initiativ af Dansk Kvindesamfund, Kvindernes U-landsudvalg (KULU) og Kvinderådet. Bogen belyser kvinderettighedsspørgsmålet bredt, og selvom både bidragsyderne og de behandlede emner i overvejende grad er danske, behandles både nationale og internationale krænkelse af kvinderettighederne.

En af de centrale udfordringer i forhold til kvinders rettigheder i dag er spørgsmålet om etniske minoritetskvinder. I Danmark er denne gruppe af kvinder særligt sårbare, idet deres rettigheder ofte begrænses af manglende viden, manglende støtte fra det offentlige og udlændingelovgivningens begrænsninger. Britta Thomsen (projektkoordinator i Kvinderådet) peger på, at det

er et særligt problem, at kvinderne, hvad angår økonomi og oplysning, er afhængige af deres mænd. Magbule Züfer (akasseleder i 3F) fortæller om de stereotype forventninger til opførsel og evner, som etniske minoritetskvinder på arbejdsmarkedet oplever både fra det etniske netværk og fra majoritetsdanskerne.

Den kropslige krænkelse af kvinders rettigheder tematiseres ligeledes i bogen. Problemet kommer bl.a. til udtryk i udbredelsen af vold begået mod kvinder i den private sfære. Maria Carlshamre (medlem af Europa-Parlamentet) kritiserer den svage lovgivningsmæssige beskyttelse af kvinders ret til fysisk sikkerhed. Katja Sofie Tolstrup (antropolog, SDU) skriver om den ekstreme form for vold mod kvinder, som æresdrab er. Hun forklarer fænomenet som en social sanktion i det offentlige rum, der kun kan forstås inden for en bestemt værdikontekst, hvor kollektivet sættes over individet, og kvindens seksualitet er afgørende for mandens ære. På europæisk plan foregår værdikampen i forhold til retten til selvbetømmelse over egen krop også. Britta Thomsen (medlem af Europa-Parlamentet) ser en fare for tilbageslag for kvinders seksuelle og reproduktive rettigheder på grund af de konservative katolikkers store indflydelse på EU-politikker, særligt i forhold til abort.

Odile Poulsen (forfatter og overlever af incest og prostitution) mener, at kvindens rettigheder og hendes ret til ligeværd forsvinder, når hendes krop gøres til en handelsvare

gennem prostitution. I Danmark lever vi, ifølge Odile Poulson, med en forføjlet forestilling om, at vi har ligestilling, og at prostitution bygger på et frit valg fra kvindens side. Prostitution bygger på økonomisk og seksuel udnyttelse, og det er ligeledes et stort problem i forhold til trafficking. Trine Lund-Jensen (leder af Reden-STOP Kvindehandel) beskriver, hvorledes de kvinder, der handles og tvinges til prostitution, ikke bliver beskyttet tilstrækkeligt, fordi de opholder sig illegalt i Danmark og dermed ikke har mange rettigheder pga. den restriktive udlændingelovgivning. Samtidig har politiet ikke tilstrækkelige ressourcer til efterforskningen af bagmændene. Kombinationen af krænkelse af kropslige og økonomiske rettigheder ses ligeledes i Salma Maoulidis (aktivist og leder af Sahiba Sisters Foundation) analyse af kvinders situation i Tanzania. Kvinderne er økonomisk afhængige af ægteskab, hvilket samtidig fratager dem deres seksuelle og reproduktive rettigheder. Risikoen for hiv-smitte truer kvinderne på deres eksistensgrundlag, fordi sygdommen ofte medfører, at kvinder berøves deres ejendomsrettigheder.

I et dansk perspektiv kommer de økonomiske rettigheder også i spil. Den danske velfærdsstat har på mange måder medvirket til at sikre kvinders rettigheder og uafhængighed. Alligevel er der ikke ligestilling, f.eks. i forhold til løn og karriere. Byrial Bjørst (ph.d. og jurist) analyserer to ligelønssager og konkluderer, at sagerne handler om arbej-

dets værdi og arbejdsgiverens forklaring på lønforskellen, men lige så meget om at overbevise om urimeligheden i forskelsbehandlingen. I forhold til de danske velfærdsydelse viser Anette Borchorst (lektor, AAU), hvordan den danske diskurs adskiller sig fra den europæiske i forhold til de reformer, som migration og den demografiske udvikling har ført med sig. I EU skal ligestilling og kvinders arbejdsmarkedsdeltagelse medvirke til at fremtidssikre økonomien og konkurrencedygtigheden. I Danmark betragtes kvinderne, i forhold til velfærdsreformerne, som en samfundsøkonomisk byrde, fordi de over et livsperspektiv koster den offentlige sektor mere end mænd.

Bogen sluttes af med et interview med Cees Flinterman (juraprofessor og medlem af FN's CEDAW-komité), der påpeger, at der stadig er brug for konventionen, fordi problemerne er vedholdende, og fordi kampen mod kønsdiskrimination har brug for synlighed.

CEDAW-konventionens kvinderettigheder fungerer som den røde tråd, der binder bogens temaer sammen. De belyses fint fra forskellige vinkler i de enkelte afsnit. Rettigheder kan bygge på negativ frihed, der af Isaiah Berlin er defineret som fravær af tvang og udefrakommende indgriben, eller på positiv frihed som uafhængighed. Det liberalistiske rettighedsbegreb er baseret på negativ frihed og fører til garanti af den individuelle, private frihed, mens den positive

frihed opstår som følge af statens intervention og udarbejdelse af lovgivning, som individet underlægger sig. Jeg mener, at en række af bogens argumenter for sikring af kvindernes rettigheder baserer sig netop på denne positive frihed, som f.eks. når der efterlyses indgriben og lovgivning fra det offentlige side i forhold til prostitution. Argumentet er, at kvinderettighederne kan sikres gennem statslig indgriben, fordi ikke-indgriben underminerer kvinders frihedsudøvelse som følge af de eksisterende dominansstrukturer, hvor mænd f.eks. udnytter kvinder og fratager dem deres økonomiske og kropslige rettigheder i forbindelse med prostitution.

Derudover er det rettighedsbegreb, der forsvares i bogen, universelt, idet det i introduktionen slås fast, at overholdelsen af rettighederne kommer før religiøse og kulturelle overvejelser. Jeg mener dog, at det er vigtigt at holde sig for øje, at der er begrænsninger i konventionens formuleringer, f.eks. i fraværet af bestemmelser om ret til abort. Dermed er CEDAW-rettighederne i praksis forbundet med kulturelle forestillinger om kvinders rolle og seksualitet. Den konsensus, der er etableret om kvinderettigheder gennem konventionen, er således på abortområdet afgrænset i forhold til kulturelt og religiøse omtålelige områder, hvor der ikke kan opnås enighed.

Undervejs i bogen identificeres manglende oplysning om rettigheder som et gennemgående problem. Dermed bidrager bogen i sig selv til en

del af løsningen, da den har en vigtig oplysende funktion. Oplysning ses sammen med yderligere lovgivning, og implementering af eksisterende bestemmelser, som løsninger på krænkelserne af kvinders rettigheder. Bogen er inspirerende, mere end provokativt debatterende. Den kombinerer på en fin måde bidrag fra forskere, politikere og praktikere. Dertil kommer de personlige fortællinger og konkrete eksempler, der giver indsigt i problemstillingernes realitet og alvor. De underbygges i bogens layout med mange billeder og infobokse med oplysninger om CEDAW-konventionen og eksempler på krænkelser. Sidst i bogen er der desuden oplysninger om konventionen og de organisationer, der står bag bogen. Der er en mangfoldighed i de forskellige tilgangsvinkler og skrivestile, der fungerer godt, og blander de politiske krav med normative forestillinger og fortællinger.

*Lise Rolandsen Agustín
Ph.d.-studerende, FREIA
Aalborg Universitet*

CHANGING SEX AND BENDING GENDER

Shirley Ardener & Alison Shaw (eds.): Changing sex and Bending Gender. Berghahn Books, 2005. 157 sider. Pris 229 kr.

Bogen er en glimrende og meget grundig introduktion til emnet kønsidentitet. Redaktørerne er socialantropologer. Ardener er grundlægger af The International Gender Studies Centre, og Shaw er seniorforsker ved Oxford Universitet. Shaw har især beskæftiget sig med etnicitet, sundhed, Sydasiens og de sociale aspekter ved den ny arvelighedsforskning. Ardener har udgivet flere bøger om køn og har en særlig interesse for Cameroun-studier.

I overskuelige afsnit belyses 'alle grader' af kønsroller, både fysisk og mentalt, lige fra det ene yderpunkt til det andet: byzantinske eunukker, hijras og tomboi-repræsentationer og teaterets 'Male Dames' og 'Female Boys'.

Bogen er inddelt i tre hovedafsnit, der behandler forskellige grader af kønstransformation. Fra de helt drastiske eksempler så som kønsskifteoperationer og intersextilstande, over de mere flygtige og midlertidige kønsroller, der har både kulturelle og/eller religiøse årsager. Ardener og Shaw ser på, hvordan 'mandligt' og 'kvindeligt' er blevet defineret forskelligt, både historisk og tværkulturelt og især Roland Littlewood og Antonia Youngs kapitel om 'et tredje køn', der tillader kvinder (de såkaldte 'Sworn Virgins') at påtage sig mandens traditionelle rolle i

Albanien er spændende læsning, der demonstrerer, hvordan køn, i hvert fald under visse forhold, er til forhandling.

Dette tredje køn, som er en helt tilladelig og accepteret mandlig kønsrolle i Albanien forbeholdt biologiske kvinder, foranlediger ikke til disputer vedrørende menneskerettigheder. Dette gælder derimod for de transsekuelles trakasserier, som det fremgår af Shaw og Ardeners præsentation. Det er førstebemærkeligt at læse, eller genlæse, referaterne af de utallige retssager, som især engelske statsborgere har anlagt – og tabt – ved den internationale domstol for at få ret til, officielt, at tilhøre deres ny-tilregnede køn. Men efter næsten 30 års klagesager ved den interantionale domstol endte kønsskiftehistorierne og de berørtes årelange kamp for at få civile rettigheder i deres 'nye' køn med, at de klagende endelig fik deres rettigheder og dermed, at Storbritannien fik den mest liberale lovgivning i verden på netop kønsskifteområdet.

Den sidste tredjedel af bogen koncentrerer sig om teatrets kønsrepræsentationer. Det er de 'kønstransformationer', der kun er flygtige og begrænses til henholdsvis 'Female Boys' og 'Male Dames', altså kvinders henholdsvis mænds repræsentationer af mænd og kvinder på de skrå brædder. Men selv inden for dette begrænsede felt er der strenge regler for, hvordan man kan agere. Det er især den engelske pantomime-tradition, der befolkes af disse impersonators, og i særdeleshed

hører disse roller til 'English Vulgar Theatre', men også i Japan har man en lang tradition for det såkaldte kabuki-teater, hvor mænd spiller kvinde-roller. Brian Powell gennemgår i sin artikel *Cross-dressing on the Japanese stage* Japans stolte tradition for kabuki-teater, der har strakt sig over seks århundreder.

Bogen illustrerer meget bredt og ganske udtømmende, hvordan 'kønstransformationer' i mange forskellige kulturer dannes og begrænses inden for en social og politisk kontekst. For den erfarne læser er der dog intet spektakulært eller nyt under solen, men for nye kønsforskere er der meget at hente i Shaw og Ardeners bog. Redaktørerne introducerer artigt begreberne køn og kønsroller og definerer heteronormativitetens ledende rolle – samt hvilke problemer dette medfører for mennesker, som ikke passer ind i denne snævre definitionsramme.

Bidragene til bogen kredser mest om, hvorvidt kønsidentitet har karakter af frivillighed eller er en påtvungen nødvendighed og fokuserer på forskellene imellem kønsrollers permanentens og midlertidighed. Det er tydeligt, at Shaw og Ardeners forsøger at demonstrere kønnet som en kontingent størrelse, og dermed kommer bogen til at ligge i forlængelse af queertraditionen med Judith Butlers efterhånden herostratisk berømmede formulering om, at køn ikke er noget, man har, men noget, man gør. *Changing Sex and Bending Gender* giver stof til eftertanke

og konstaterer (måske ufrivilligt?), at transseksuelle er de, der leger mindst med de flydende kønsgrænser. De, der udsætter sig for den mest drastiske og permanente kønsformation, der fra et heteronormativt synspunkt virker meget 'bizar' og 'outreret', kommer således til at fremstå som banerførere for netop – heteronormativiteten.

*Alex Zichau Hertz
Cand. mag. i dansk og
minoritetsstudier
Københavns Universitet*

DEN SEKSUELLE TALE

Christian Groes-Green og Marianne Grums Tyllesen (red.): Sex i grænselandet. Tidernes Skifter, 2006, 231 sider. Pris: 285 kr.

Antologien *Sex i Grænselandet* har en mission: at plædere for accept af en flerfacetteret seksualitetsudfoldelse i samtiden. Det gør den gennem 16 bidrag fordelt på de fire temaer *Lyst i underverdenen*, *Uro mellem benene*, *Erotikkens grænseland* og *Sexy future*. Her udleverer skribenter med tilknytning til den danske køns- og seksualdebat mere eller mindre personlige bekendelsesdokumenter, der behandler minoritetsorienteringer, tabuer og forestillinger om andre måder at opdyrke det seksuelle område på, end der typisk gives plads til.

Det handler altså om sex lige på eller over grænsen. Men grænsen er ikke nogen enkel

metafor at vælge for dette udkast til en polyfon seksualmoral. Grænsen, der overskrides, er med til at opretholde en norm, som de fleste af skribenterne bruger meget energi på at skrive op imod, distancere sig fra og definere som den baggrund, på hvilken alt det sjove er sjovt og det skæve skævt. På den måde konstrueres en virtuel normalitet, der qua sin virtualitet netop bliver funktionel og mere end virkelig i sin u håndgribelighed. For hvad er normalen, når vi taler om sex? Overtro er de andres tro, og perversitet plejede at være løst defineret som de andres lyst. Her ser det imidlertid ud til, at normalen rent kvalitativt har overtaget – eller i hvert fald sidestilles – det perverses plads som den andethed, der altid forskyder sig, når man prøver at fokusere på den. Det er i forlængelse heraf både sigende og befriende at læse Maria Marcus' inkludering af vaniljesex i den vifte af seksuelle orienteringer og valgmuligheder, det moderne menneske står over for. Missionærstillingen er således ikke blot udtryk for manglende stillingtagen, men et erotisk valg af egen lyst. Så langt, så godt et skridt i såvel den afperverterede som den afnormaliserede retning.

Men hvad trækker grænsemetaforen egentlig grænserne for? Her melder antologien dobbelt ud, idet den på den ene side i sin bekendelsesform og i forordets direkte henvendelse til læseren, afsøger de seksuelle grænser, der former sig i og med hin enkeltes seksuelle til- og fradragelser, samtidig med at den på den anden

side udgør et højt politisk indlæg i den seksualdebat, der bølger implicit i alt fra prostitutionsspørgsmål, ægteskabs- og forældrejura til trafficking-bekæmpelse, anerkendelsesstrategier på arbejdspladsen osv. "Hvor meget ved du om din mormors sexliv?", som redaktørerne siger i forordet, er således et spørgsmål, der både peger på din individuelle mormor og på 'mormor's sexliv som en politisk handling i et samfund, hvor ungdom og skønhed hænger lige så uløseligt sammen med ubegrænset lyst, som aldrig, handicap og sygdom er uforeneligt med samme lyst.

Når bogen postulerer, at bidragyderne her har lagt den sædvanlige polemik til side for i stedet at skrive deres egne personlige historier, er det således en påstand mod bedre vidende, for skribenterne er med al ønskelig tydelighed bevidste om det strukturelle paradoks i seksuel repræsentation: Al tale, skrift, tænkning og visualisering af seksuel karakter vil altid balancere mellem det sårbart personlige og det allemandsejede og er som sådan et virkningsfuldt våben, der kan pege i mange retninger, og som ofte er faldet i de forkerte hænder.

Og hvordan forvalter skribenterne så deres dobbeltposition? Med større eller mindre held. Jeg skal nøjes med at fremhæve fire repræsentanter for de fire hovedafsnit, som på hver deres måde formår at sige noget vigtigt på både det individuelle og det politiske plan.

En af bogens redaktører, Marianne Grums Tyllesen, har gode, selvoplevede pointer

med i artiklen *Bi-sex i homo-land*. Her bliver vi præsenteret for en af anerkendelsesbehovets bagsider: Trangen til synlighed og anerkendelse hos minoriteter udmønter sig ofte i en grænsedragende og centripetal kraft, der nøje vurderer de rigtige måder at være med i gruppen på. Her drejer det sig om homoseksuelles udgrænsning af de såkaldt biseksuelle, der formodes at stå med et ben i den heteroseksuelle lejr og derfor betragtes med mistro som nogle, der endnu ikke har fundet et blivende sted. Identitetens *blivende sted* og *yderste grænse* peger på, at der trods ihærdige forsøg på at afdække eller iværksætte det polyseksuelle samfund endnu hersker en udbredt seksuel geografi, der ikke er så nem at opbryde. Anerkendelsesbehovet og den deraf følgende apolitiseringsbør i stedet afløses af en identitetspolitik, der både tager hånd om og udfordrer tilhørsforholdene og baggrunden for, at disse køns- og seksualitetsforhold har fået så stor betydning.

Et andet nødvendigt opråb leveres af Sarah Glerup Kristensen, der udfordrer den kulturelt forstokkede forestilling om gyldige kroppe. Det problematiske ved kun at blive opfattet som begærsobjekt, som mange kvinder – og andre – oplever, får her en ekstra drejning. Den handicappede krops umyndiggørelse foregår ikke blot ved fx ikke at kunne gå, men primært ved en lammelse af de vigtigste identitetskomponenter, køn og seksualitet. Derfor bliver det et forståeligt, men paradoksalt mål at blive et begærsobjekt og netop dermed

træde ud af den seksuelle anonymitet, hvor andre mennesker vitterlig kan finde på at klappe en faderligt på hovedet og nive en jovialt i kinden, skønt man er langt over den seksuelle lav-alder.

Hvad det sidste angår, indeholder bogen et indlæg i den pædofilidebat, hvis sidste skud har lydt, at man bør kastrere de kriminelle. Dæknavnet *morethanvanilla.dk* giver fra en helt anden vinkel et bud på, hvorfor det ikke er så entydig en diskussion. I visse tilfælde er det, javel. Men ligesom der er langt fra Sades *120 dage i Sodom* til de ærlige slag, der lyder fra danske dobbeltsenge, er der langt fra den hardcore pædofili til den udfordring og afsøgning af roller og magtforhold, som vedrører os alle. I indlægget *Min "pædofile" elsker* fremstilles offerrollen som delvis kulturelt, delvis juridisk konstrueret, og det kan i forlængelse heraf diskuteres i hvor høj grad, den 14-åriges illegitime seksualitet bør offergøres. Grænsen for seksuel bevidsthed ligger ikke fast. Vigtigere er det med løbende oplysning om de kønnede og seksuelle spil og lyster, hvis ikke grænsedragningen skal udvikle sig til en guerillakrig, hvor de små 'ofre' sidder inde med ganske hårde skyts.

Til sidst skal nævnes Christian Graugaards *Postsexologiske ordbog*. Med subjektivt udvalgte opslagsord og forklaringer formår Graugaard at kombinere det kliniske med det poetiske og det individuelle med det politiske på en måde, der overskrider den bekendelsesstil, der ellers betegner bogen.

Det er smukt og oplysende på samme tid. Så gør det ikke så meget, at man har måttet trækkes med Leonora Christina Skovs femininitetsselvscenesættelse igen-igen og Henrik Lists begrebs- og sprogforvirrede selvudstillinger.

“To mennesker har netop ikke præcis de samme behov og fantasier”, lyder det fra redaktørerne. Når de siden spørger: “Hvor går *din* seksuelle grænse?”, må jeg svare: ved dig, ved det tænkelige, ved den andens individualitet. At det utænkkelige ingen grænser har, fører os til det uomgængelige sammenfald mellem normativitet og deskriptivitet, som i denne bog eksponeres af bekendelsesstilens blanding af det individuelle og det politiske. Det, der bekendes, sætter ikke mig i en situation, hvor jeg kan erkende det. Subjektiviteten spærrer for udsynet, hvilket dog ikke er en anke mod bogen specielt, men mod samfundet generelt. Til gengæld åbner bogen for en vigtig debat om, hvordan vi taler om køn og seksualitet og hvordan, vi kan dele viden og erfaringer om dette svært håndgribelige emne. Eftersom seksualiteten er fuld af paradokser og overraskelser, er det måske netop i det modsætningsfulde, vi kan møde den. Siger jeg og giver sidste ord til Graugaards poetiske sexologi, kliniske lidenskab, dynamiske erotografi:

“*Gåde*: Du gætter det aldrig. Du er gåden selv”.

*Svala Vagnsdatter Andersen
cand. mag. i visuel kultur
Københavns Universitet*

MEDIALISERET SEKSUALITET, KØN OG UNGE

Unge, køn og pornografi i Norden. Mediestudier, kvalitative studier & kvantitative studier. TemaNord 2006: 544, 545 & 546. Nordisk Ministerråd, 327 sider, 296 sider & 150 sider. Pris 235 kr. per rapport.

De tre publikationer er resultat af forskningsprojektet *Unge, køn og pornografi i Norden*, der er initieret af de nordiske ligestillingsministre i regi af Nordisk Ministerråd. Der er gennemført ni nationale og tværnordiske delundersøgelser imellem 2004-06 af et forsker-team af humanistisk og samfundsvidenskabelig observans.

Ærindet med projektet har været at udforske, hvordan den mere og mere omsiggribende massemedieformidlede pornografi influerer på børn og unge, herunder på deres forståelser af køn. Projektets tese, der samtidig kan læses som led i en samtidsdiagnose, er, at pornografien har ændret kulturel status igennem de sidste to årtier. Den er blevet massekulturelt mainstreamet, hvilket implicerer, at den i stigende grad har bevæget sig fra et relativt afgrænset domæne ud i massekulturen og dermed ind i dagliglivet som et mere alment accepteret forhold. Transformati- onen kan sættes i forbindelse med tre centrale drivfjedre: Kulturelle forandringsprocesser, der er knyttet til opbruddet i konventionelle forståelser af seksualitet, markedskræfters (fortsatte) vareliggørelse af seksualitet, og sluttelig nyere

udviklinger inden for informations- og kommunikationsteknologi. I relation til fabrikation, distribution og forbrug af pornografi har sidstnævnte udvikling i samspil med markedets iboende profitmotiv betydet, at udbuddet af pornografisk materiale er øget, at det er blevet billigere eller helt gratis, at det er blevet lettere tilgængeligt, samt at forbruget er anonymiseret i kraft af navnlig Internettet. Samtidig er der opstået nye alliancer mellem pornografien og den massemedieformidlede ungdomskultur, som betyder, at mainstreamingen får særlige betydninger for unge. Reklamer, musikvideoder mm. produceret for unge indoptager pornografiske koder og scenarier, medens pornoindustrien infiltrerer ungdomskulturen, når den markedsfører sine produkter gennem ungdomskulturelle kanaler. Derfor kan det formodes, at unge, som er storforbrugere af massekultur (Fornäs 1995), via deres adgang til tv og Internettet har en øget sandsynlighed for at blive konfronteret med pornografi. Imidlertid savnes i høj grad viden om nordiske børn og unges omgang med og forhold til pornografi.

Projektets fortjeneste er, at det adresserer en videnslaku- ne. Et andet prisværdigt træk er, at det favner bredt. Empirisk skabes indsigt i bl.a. forbrugsmønstre og -sammenhænge, unges holdninger til pornografis seksualitets- og køns- magtsrepræsentationer, tv-kanalers politikker og praksisser i forbindelse med unge og pornografi, unges forståelser af

pornografi, samt køns- og seksualitetsrepræsentationer på Internettet, både de som er produceret af pornoindustrien og af unge selv. Metodisk benyttes såvel medie- og tekstanalyse som kvalitative interviews og spørgeskemaundersøgelser. Og endelig teoretisk gøres brug af begreber og nøgleforståelsesformer fra bl.a. seksualitets-, køns- og pornografiforskning, medie- og massekulturforskning samt ungdomskulturforskning. Ligeledes indskrives flere af delprojekterne sig i socialkonstruktivistiske, herunder poststrukturalistiske, traditioner på et mere overordnet videnskabsteoretisk niveau. Selvom projektets hele formål er det empirisk afdekkende, havde det været ønskværdigt med en mindre overfladisk reception af poststrukturalistisk tænkning, som visse steder er uklar og fejlagtig. Bl.a. forveksles multiperspektivisme fejlagtigt med poststrukturalisme (Mediestudier s. 183). Ligeledes hævdes det, at poststrukturalistisk tænkning ikke har udviklet analysemetoder (Kvalitative studier s. 158). Det er ikke rigtigt, hvilket man kan forvise sig om i andre publikationer, fx Esmark et al. (2005) & Stormhøj (2006).

De ni delprojekter rummer hver især informative indsigter, og resultaterne synes at understøtte hinanden. Der peges bl.a. på, at forbrug af pornografi i kraft af den massekulturelle mainstreaming er blevet afdramatiseret og aftabuiseret i en sådan grad, at det synes normalt, dog i højere grad for drenge end for piger. 99 % af

drengene mellem 14 og 18 år har været i kontakt med pornografi, medens det tilsvarende tal for piger er 86 %. Tv og Internettet udgør de primære mediebaser. Drengene dominerer højfrekvens-, piger lavfrekvensbrugergruppen. Ikke kun køn, men også alder gør en forskel, idet ældre oftere forbruger pornografi end yngre. Langt flere drenge end piger er positivt indstillet over for pornografi, hvilket bl.a. sættes i forbindelse med pornografiens androcentriske og sexistiske karakter. Den lettest tilgængelige og hyppigst producerede pornografi synes at appellere mere til et (heteroseksuelt) mandligt blik og en tilsvarende fantasiverden. Piger scorer højest i gruppen af respondenter, der ikke foretrækker nogen af pornografiens genrer. Forbrug af pornografi indgår i drengenes sociale omgangsformer som del af initieringsriter til en heteroseksuel maskulin position. Alene forbruges den i forbindelse med onani, medens piger angiver at se porno for sjov, eller fordi de er nysgerrige. Flere af delprojekterne peger på, at de unge evner at skelne mellem pornografiens fiktive verden og dagliglivets reale verden. De er med andre ord ikke 'cultural dopes'. Snarere forholder de sig i varierende grad reflektivt til det pornografiske univers og udvikler generelt et dobbeltblik, hvor positive og negative sider af pornografien vejes op imod hinanden. Imidlertid er piger i over-tal, når det gælder kritiske vurderinger. Det er ligeledes pigerne, som tilkendegiver, at de føler sig presset til at skulle le-

ve op til bestemte kropsidealer og seksuelle aktiviteter i kraft af pornografiens repræsentationer i langt højere grad end drengene. Køn gør også en forskel, når det handler om de unges selvrepræsentationer på Internettet. Især den 'bløde' pornografis koder for fremstilling af femininitet integreres i pigernes selv fremførelser, og det er sådanne selv fremførelser, som præmieres mest af jævnaldrende.

Anskuet i et kønsperspektiv viser publikationerne, at der i højere grad er tale om reproduktion end om forandring af kønnede mønstre, både når det gælder forbrug og reception af pornografi, og når det drejer sig om pornoindustriens repræsentationer af seksualitet og kønsmagt. Dog fremhæves også visse transformationer, især at pigers forbrug tilnærmer sig drengenes, og at mandekroppen også synliggøres i pornografien. Trods det empirisk afdekkende sigte kunne man have ønsket sig en tydeligere normativ stillingtagen til og vurdering af pornografiens samfundsmæssige ønskværdighed fra forskerteamet i sin helhed. Dette aktualiseres ikke mindst i lyset af pornografiens ændrede kulturelle status. Skal den antydede tendens til normalisering betragtes som en civilisationsgevinst? Når der sker tilnærmelser mellem kønnene i relation til bl.a. forbrug af porno, kan det så siges at repræsentere et fremskridt? Er pornografi per se et fænomen, der fremmer menneskelig opblomstring? Hvor skal grænserne sættes med hensyn til pornografiens 'udsivning' i offentlig-

heden og indordning af seksualitet i varens kredsløb? Og ud fra hvilke normative kriterier?

Publikationerne kan især læses af et akademisk publikum, men også af politikere, praktikere og alment interesse-rede, da de er skrevet i et relativt tilgængeligt sprog, og alle indeholder solide sammenfatninger af hovedresultaterne.

LITTERATUR

- Esmark, Anders et al. (2005): *Poststrukturalistiske analysestrategier*. Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg.
- Fornäs, Johan (1995): *Cultural Theory & Late Modernity*. Sage, London.
- Stormhøj, Christel (2006): *Poststrukturalismer. Videnskabs-teori, analysestrategi, kritik*. Samfundslitteratur, Frederiksberg.

Christel Stormhøj
lektor
Institut for Samfund og
Globalisering
Roskilde Universitetscenter

DEN ESSENTIELLE KØNSFORSKEL

Simon Baron-Cohen (2003):
Den afgørende forskel. Akade-misk Forlag. 300 sider, 299 kr.

Der findes efterhånden et væld af livsstils- og debat-bøger, der tager deres udgangspunkt i påstanden om, at konflikter eller kommunikationsproblemer mellem mænd og kvinder, i parforhold eller andre sammenhænge, skyldes

nogle 'basale' forskelle mellem de to biologiske køn. Simon Baron-Cohen, professor i psykologi og psykiatri ved Cambridge, og primært er kendt i den videnskabelige verden gennem sin forskning i autisme, har begået én af slagsen, men søgt at give den et videnskabeligt tilsnit. På bagsiden fortælles at der er et tematisk sammenfald mellem denne bog og bestselleren *Mænd er fra mars, kvinder er fra Venus*, men at *Den afgørende forskel* skiller sig ud ved at være "solidt forankret i empirisk forskning". Hvor solidt denne forankring kan hævdes at være, er et emne, vi vender tilbage til.

Den afgørende forskel er bygget op om den tese, som Baron-Cohen fremfører og forsvarer, at der er en basal forskel på mænd og kvinders hjerne i den forstand, at kvinders hjerner overvejende er biologisk programmeret til at kunne tænke empatisk, mens mænds hjerner overvejende er biologisk programmeret til at kunne forstå og konstruere systemer. Originaltitlen på bogen er *The Essential Difference*, og denne titel røber Baron-Cohens essentialistiske grundlag, og en stærk, men dog ikke-vedkendt, intellektuel gæld til Aristoteles, essentialismens fader. Som Aristoteles opererer Baron-Cohen i sit kønssyn med en essentialistisk baggrundsontologi, hvor efter de enkelte individer kan inddeles som tilhørende en grundlæggende naturlig klasse. Hvert individ er kendetegnet ved, at det potentielt besidder en række essentielle egenskaber, der identificerer det som medlem af den pågældende

klasse. Ifølge denne tankegang besidder hanløven i Københavns Zoo altså en indre 'løvethed', der definerer den som medlem af løvearten. Hos Aristoteles er den naturlige klasse en fast og uforanderlig grundtype, og eventuelle afvigelser i det enkelte individ fra denne grundtype, er tegn på, at forstyrrende elementer har grebet ind i individets naturlige udvikling og forårsaget afvigelser fra den normale kurs, der ideelt ellers ville have gjort individet til en perfekt kopi af den klasse, det tilhører.

Filosofisk behandler Baron-Cohen de to biologiske køn – på linje med Aristoteles – som to naturlige klasser, med hvert sit sæt af definerende og essentielle egenskaber: evnen til at kunne tænke empatisk eller i systemer. Den aristoteliske gæld viser sig tydeligst i den måde, Baron-Cohen forholder sig til den variation, han dog indrømmer at kunne finde hos såvel mænd og kvinder med hensyn til disse kvaliteter. Mænd, der er gode til at empati, og eventuelt mindre gode til at tænke i systemer, betegnes som mænd med en 'kvindelig hjerne' altså som en afvigelse fra typen 'mand'. Det er værd at bemærke, at Baron-Cohen dermed vælger en filosofisk position, som den moderne biologi på mange måder har forladt. Filosofen Elliot Sober har behandlet denne problemstilling indgående (Sober 1991). Mens variationen i en essentialistisk opfattelse er et afvigelsesproblem (fra typen), der må forklares bliver den i darwinistisk evolutions-teori noget ontologisk pri-

mært, der ikke i sig selv skal forklares, men er en del af forklaringsgrundlaget, og spiller en selvstændig kausal rolle i den naturlige udvælgelse.¹ Der er naturligvis ikke i sig selv nødvendigvis noget galt i at Baron-Cohen vælger et udgangspunkt, der er i konflikt med moderne biologis ontologiske forudsætninger. Men det forekommer unægtelig hasarderet at gøre det, når man samtidig søger at lægge den selv samme biologi til grund for sine argumenter.

Første del præsenterer Baron-Cohens opfattelse af, hvad det indebærer at besidde empati eller systemforståelse, samt forskellige undersøgelser, han mener dokumenterer kønsforskelle mellem mænd og kvinder med hensyn til disse evner. De fleste undersøgelser er hentet fra den videnskabelige litteratur, men derudover har Baron-Cohen og hans forskerhold også selv oprettet forsøgstest, med hvilke de mener at kunne måle menneskets evne til at være empatisk eller tænke i systemer. Disse tests er på en let tilgængelig måde til rådighed for læseren i bogens tre appendikser, hvor man selv kan finde sin 'systemkvotient' eller 'empatikvotient'.

Baron-Cohen bruger herefter to kapitler på at argumentere for, at disse forskelle, som nu menes dokumenteret, bør tilskrives genetiske snarere end kulturelle årsager. I denne forbindelse refereres en række undersøgelser af børn op til børnehovedalderen.

Den præsenterede evidens for denne påstand må, efter min vurdering, siges at være

temmelig sparsom. Langt de fleste af de nævnte undersøgelser lader sig lige så let tolke som resultater af tidlig kulturel prægning. Baron-Cohens hovedargument er i stedet baseret på, at disse forskelle går igen 'på tværs af kulturer'. Dette understøtter han med at våbenfabrikation, (som Baron-Cohen opfatter som et typisk eksempel på en aktivitet, der kræver systemtænkning), udelukkende er en mandlig aktivitet i 121 ud af 122 undersøgte samfund.

Dette argument har for mig at se to problemer. Dels vurderes potentialet for eksistensen af kulturel konvergens. Denne forklaring forekommer ellers plausibel i mange af de tilfælde Baron-Cohen behandler. At våbenfabrikation primært er en mandlig aktivitet, kan ligeså godt forklares med den store kulturelle udbredelse af patriarkatet som samfundsinstitution, som med at mænd skulle have en biologisk fordel ved systemtænkning.

Dels giver det ikke nogen videre tilfredsstillende forklaring på eksempler, der afviger fra dette skema. Dem er der ellers masser af. Et eksempel er andelen af kvinder på fysikstudierne – et eksempel som Baron-Cohen bruger temmelig problematisk i sin argumentation for, at mænds hjerner er bedre til at tænke i systemer end kvinders. Baron-Cohen nævner således, at andelen af kvinder på fysikstudierne i USA og England befinder sig på 10 % eller derunder. Hvad Baron-Cohen derimod *ikke* nævner er, at USA og England klart befinder sig i den nedre ende

af skalaen sammenlignet med andre lande. Danmark tilhører f.eks., sammen med Finland og Israel, en mellemgruppe af lande, hvor andelen af kvinder på fysikstudierne er mellem 20 og 35 %. I en række katolske lande, herunder bl.a. Portugal og Ungarn, er andelen af kvinder endnu højere (47 % for Ungarns vedkommen i 1998) og i Filippinerne er der op mod 60 % kvinder på fysikstudierne (Harding 1998).

Desværre er dette eksempel karakteristisk for et andet træk ved bogen. Den har en kedelig tendens til at forbigå undersøgelser, der ikke stemmer overens med tesen om basale forskelle i kønnenes evner til empati og systemtænkning. Selv om Baron-Cohen faktisk nævner at observerede forskelle i adfærd mellem børnehaverbørn kan skyldes, at de mødes af forskellige forventninger, inddrager han således ingen af de studier, der giver dokumentation for, at det faktisk er tilfældet.

Sidste del præsenterer Aspergers teori om autisme som en ekstrem udgave af den 'mandlige hjerne', dvs. den type hjerne, der hos Baron-Cohen, er karakteriseret ved en delvis eller total mangel på empati, akkompagneret af en veludviklet evne til systemtænkning. Baron-Cohen ser Aspergers syndrom og autisme som et kontinuum af mentale tilstande med faldende evne til empati og stigende evne til systemtænkning. Ca. 90 % af alle personer med disse diagnoser er mænd. I forhold til resten af bogen er det formodentlig her,

det empiriske grundlag hos Baron-Cohen er stærkest, hvilket næppe er overraskende, eftersom vi her befinder sig på hans eget forskningsområde. Måske derfor er det også her, han er mest forsigtig. Et af teoriens problemer er således, at der mangler et dokumenteret eksempel på noget, der skulle kunne svare til en ekstrem (dvs. hyperempatisk) kvindelig hjerne – som teoretisk set burde eksistere hvis Baron-Cohens præmisser accepteres. Den ekstreme kvindelige hjerne står således tilbage som en Poppersk forudsigelse – noget der principielt skulle kunne give teorien om den ekstreme mandlige hjerne uafhængig støtte, hvis dens eksistens kan dokumenteres.

Den afgørende forskel lægger dermed op til flere undersøgelser for at fastslå gyldigheden af Baron-Cohens teorier. Der er næppe nogen tvivl om, at det har været Baron-Cohens intention at sætte skub i disse ved, på en systematisk og overskuelig måde, at have samlet sine tanker i denne bog. Og dette er i høj grad lykkedes for ham. Som et eksempel på en moderne essentialistisk-baseret humanvidenskabelig forsknings-tradition er den et velformuleret og let tilgængeligt indlæg. Men dens hovedbudskaber vil næppe overbevise en skeptisk indstillet læser.

LITTERATUR

· Harding, Jan (1998): "Insights Through Gender Lens", in J. Jensen, M. Niss. & Wedege, T. (red.): *Justification and Enrol-*

ment Problems in Education Involving Mathematics and Physics. Roskilde Universitetsforlag.

· Sober, Elliot (1991): "Evolution, population thinking and essentialism", in *From a biological point of view: essays in evolutionary philosophy*. Cambridge University Press.

Et humanvidenskabeligt forskningsprojekt med dette udgangspunkt (som kontrast til Baron-Cohens) er Kinsey-rapporterne, hvis mål var at undersøge den eksisterende variation i amerikaneres seksualvaner. Kinsey selv var i øvrigt oprindeligt uddannet biolog.

Christian Baron
Cand.scient i biologi
Københavns Universitet
B.Sc i filosofi/videnskabsteori
RUC.
Ph.d.stud.
Center for Naturfilosofi og
Videnskabstudier
Niels Bohr Institutet
Københavns Universitet

EU S LIGESTILLINGSPOLITIK PÅ GODT OG ONDT

Anna van der Vleuten: The Price of Gender Equality. Member States and Governance in the European Union. Ashgate, 2007, 232 sider. Pris: 55 £.

Udviklingen af ligestillingspolitikken i Den Europæiske Union har været karakteriseret ved perioder med stilstand og perioder med progressive tiltag, der ofte er gået videre end de nationalstatslige

politikker, hvad angår forbedringen af kvinders ligestilling. Således analyserer Anna van der Vleuten, som er lektor i internationale forhold og europæisk integration ved Radboud-universitetet i Nijmegen, Holland, den europæiske ligestillingspolitik fra etableringen, via forhandlingen af Rom-traktaten midt i 50'erne og frem til 2005. Van der Vleutens bog, *The Price of Gender Equality*, er dermed den første gennemgribende analyse af udviklingen af europæisk køns politik siden Hoskyns' *Integrating Gender* (1996) og Rossillis *Gender Policies in the European Union* (2000). Øvrige værker inden for dette felt har hovedsageligt beskæftiget sig med temarelaterede overblik over særlige politikområder. Her kan f.eks. nævnes Elmans *Sexual Politics and the European Union* fra 1996.

Hovedformålet med Van der Vleutens bog er at analysere de skift, der er sket i europæisk køns politik igennem de seneste 50 år og forklare, hvorfor medlemslandene har indvilliget i at indføre forholdsvist progressive ligestillingspolitikker på trods af de høje omkostninger, der har været forbundet hermed. Van der Vleuten anvender en Easton-inspireret analysemodel, hvor hun skelner mellem faser med interessedanelse, forhandling og implementering. Den teoretiske ramme bygger på studiet af internationale forhold med fokus på koalitionsdannelser, nationalstatslige interesser og institutionelle magtbalancer i internationale organisationer. Medlemslandenes holdning til kon-

krete ligestillingspolitikker afhænger, ifølge forfatteren, af de forventede økonomiske og ideologiske omkostninger, der er forbundet med implementeringen, samt det pres, der måtte blive lagt på regeringen. De ideologiske omkostninger refererer her til uoverensstemmelser mellem de nye tiltag og allerede eksisterende politikker. Van der Vleuten mener dog ikke, at pres alene fører til politisk fremgang. Regeringens sensitivitet over for pres afhænger både af dens interne magtposition i det nationale parlament og dens position over for vælgerne, og af hvorvidt, der er prestige forbundet med den konkrete politik. Hvis sensitiviteten er lav, kan presset ignoreres, uden at medlemslandet lider prestigetab, eller regeringen taber vælgere.

Van der Vleuten definerer EU som et 'multi-tiered system', dvs. som bestående af forbundne beslutningstagingsarenaer. Hun trækker dermed indirekte på teorier om 'multilevel'-strukturer bl.a. på europæisk plan. Tilgangen er ikke nytænkende som sådan, men Van der Vleuten bearbejder perspektivet og inddrager en lang række aktører, samtidig med at hun sætter fokus på differentierede magtrelationer mellem de forskellige niveauer. Hun formår dermed at udfolde begrebet analytisk med en nuanceret flersidighed frem for et ensidigt fokus på de formelle beslutningstagere og strukturer.

Van der Vleuten opdeler udviklingen af europæisk ligestillingspolitik i fire perioder, der samtidig bliver strukturerende

for bogens afsnit. Bogens andet kapitel lægger ud med en analyse af perioden 1955-68 og ligelønsprincipets tilblivelse i Rom-traktaten. Princippet var bindende for medlemslandene, men det blev ikke implementeret efterfølgende, fordi presset ikke var stærkt nok. De økonomiske og ideologiske omkostninger ved implementering var store for Holland og Tyskland, mens Frankrig stod som foregangsland, idet landet allerede havde lignende politikker på plads. For Frankrig var der prestige forbundet med billedet som social rollemodel, samtidig med at ligelønsprincippet indgik som en del af kampen mod konkurrenceforvridning i det indre marked.

Det tredje kapitel analyserer perioden 1969-78, der er karakteriseret ved implementeringen af ligelønnen samt vedtagelsen af tre bindende ligestillingsdirektiver. Kommissionen satte en progressiv dagsorden i forsøget på at styrke sin magtposition i den europæiske institutionelle struktur. Fremgangen var mulig pga. det pres, der blev lagt på medlemslandene. Her spillede de nationale kvindebevægelser, de supranationale juridiske instanser, foregangslandene Frankrig og England og tidspresset fra FN's internationale kvindeår i 1975 afgørende roller. Regeringerne var særligt følsomme over for presset, fordi den europæiske integrationsproces havde brug for den folkelige opbakning, som nye tiltag inden for socialpolitikken kunne give.

Kapitel 4 drejer sig om perioden 1979-92, hvor der blev

lagt yderligere pres på medlemslandene for at opnå en implementering af de tidligere vedtagne direktiver. Dette juridiske pres giver anledning til en del af Van der Vleutens begrebsudvikling, idet hun forklarer udviklingen som en knibetangsmekanisme, der lægger et simultant juridisk eller politisk pres på uvillige regeringer fra oven (supranationalt) og fra neden (nationalt). Dermed bliver ikke-implementering mere omkostningsfuldt prestigemæssigt end implementering.

Til gengæld var regeringerne i stand til at ignorere nationalt og supranationalt pres for nye ligestillingspolitikker. Medlemslandene havde oplevet uventet høje omkostninger i forbindelse med implementeringen af de tidligere vedtagne direktiver og var derfor uvillige til at vedtage nye. Van der Vleuten beskriver denne proces som en boomerang-effekt. Den europæiske domstols tolkning af direktiverne og deres direkte effekt på nationalt niveau gjorde implementeringen mere vidtrækkende, end medlemslandene havde forventet. Regeringernes sensitivitet var ikke høj, fordi størstedelen af dem stod stærkt i de respektive parlamenter og blandt vælgerne. Desuden mindskede de ideologiske omkostninger den politiske vilje i Rådet, og som en følge heraf bød perioden kun på svage, symbolske instrumenter.

I kapitel 5 behandler Van der Vleuten perioden fra 1992-2005. Her sætter traktatreformene igen gang i integrationsprocessen, og inden for ligestillingsområdet fører det til

nye procedurer, nye politikemner (bl.a. 'multiple discrimination') og nye instrumenter, herunder kønsmainstreaming. De nye procedurer har givet øget indflydelse til arbejdsmarkedets parter, gennem den sociale dialog, og til Europa-Parlamentet, gennem regler for fælles beslutningstagning med Rådet, bl.a. inden for ligestilling. Særligt har den øgede inddragelse af arbejdsgiverne bremset ligestillingslovgivningen på supranationalt niveau, mens Parlamentets nye rolle til gengæld har styrket mulighederne for en progressiv politik.

Alt i alt giver Van der Vleutens bog en god og grundig indføring, ikke blot i den europæiske ligestillingspolitik indholdsmæssige udvikling, men også i selve udarbejdelsen af denne, dvs. de forhandlinger, interesser og magtkampe, der ligger bag. Såvel gennemgangen af politikker og direktiver som de skemaer, der opstilles undervejs, bidrager til klarheden i fremstillingen og underbygger dermed de overbevisende argumenter. Grundigheden slår igennem både i det historiske overblik og det metodiske design, der dog har en svaghed i sin insisteren på at følge en rationalistisk teoretisk tilgang i udregningen af omkostninger og opstillingen af sammenlignelige tal for eksempelvis de ideologiske omkostninger. Den dybdegående policy-analyse, med inddragelse af rigelige kontekstuelle perspektiver, gør en sådan nummerisk udregning unødvendig. Her er de tråde fra teorier om sociale bevægelser, der understøtter Van der Vleutens analytiske

perspektiv og retter fokus mod mulighedsstrukturer og framing-processer, mere interessante. Bogens styrke ligger i fremstillingens klarhed og den overbevisende argumentation samt det fine overblik, Van der Vleuten giver over ligestillingspolitikens udvikling og baggrund i Den Europæiske Union.

*Lise Rolandsen Agustín
Ph.d.-studerende, FREIA
Aalborg Universitet*

SVÆR BALANCE- GANG MELLEML KROP OG KULTUR

Ulla Angkjær Jørgensen: Kroppslig kunst: Æstetik, kunst og kunstanalyse. Museum Tusulanums Forlag, 2007. 176 sider, rigt illustreret. Pris 250 kr.

Howdan italesætter man den kropslige dimension af kunstoplevelsen? Hvordan fremskriver man det, som sker, når man ser og sanser? Det er de tilbagevendende spørgsmål i Ulla Angkjær Jørgensens nyligt udkomne bog *Kroppslig kunst*, der er en bearbejdet udgave af hendes ph.d.-afhandling fra 2002. Ud fra tesen at særligt det 20. århundredes billedkunst har bejlet til beskuerens kropslige nærvær, analyseres en række samtidskunsværker, der i særlig grad arbejder med kunstmødet som en kropslig situation. De valgte værker er alle af kvindelige kunstnere, herunder Mona Hatoum, Helena Almeida, Jana Sterbak, Ann Hamilton, Kirsten Justesen og Janine An-

toni, hvilket skyldes, at bogen, med Angkjær Jørgensens egne ord, har en dobbelt struktur. På den ene side ønsker forfatteren at belyse kunstoplevelsens kropslige dimension og på den anden side forholdet mellem krop og køn. Som Angkjær Jørgensen skriver, er kroppen kulturelt set blevet feminint mærket og gjort til et kvindeligt anliggende. Så selv om kropslighed på ingen måde er forbeholdt kvinder, er "de måske de individer, der er bedst kulturelt situationerede på det aktuelt givne tidspunkt i historien (1990'erne) til at formulere den", som Angkjær Jørgensen skriver (s. 64).

Analyserne er struktureret i syv kapitler, der på forskellig vis indkredser mødet mellem værk og krop. Teoretisk trækkes der på blandt andet psykoanalysen (Didier Anzieu, Freud, Lacan, Bracha Lichtenberg Ettinger m.fl.), feministisk kønsteori (Amelia Jones, Griselda Pollock m.fl.), fænomenologi (Maurice Merleau-Ponty) og semiotik (Charles Sander Peirce). Teorierne er, som Angkjær Jørgensen selv bemærker, valgt ud fra deres lokale og funktionelle anvendelighed og ikke ud fra noget overordnet system.

Der er to akademiske tænke-måder, to dogmer, om man vil, som står for skud i *Kroppslig kunst*. Det ene udgøres af visuel kultur studierne, der i løbet af 1990'erne gør deres indtog i den akademiske verden. For selvom visuel kultur som studiefelt i afgørende grad er nyskabende, idet det åbner det kunsthistoriske område mod det visuelt kulturhistoriske, står

visuel kultur også, ifølge Angkjær Jørgensen, for en overdimensionering af synet. En privilegering af blikket, der står i arv til den historiske idé om synets overherredømme, der også skitseres i bogen.

Det andet dogme finder man i feminismens konstruktivisme-tænkning, der også vinder frem i 1990'erne. Som Angkjær Jørgensen skriver, er kroppen i konstruktivismetænkningen blevet skilt fra sin kropslighed, idet den kønnede krop er blevet til et spørgsmål om påklædning eller kropsmaske, hvorfor vi følgende har glemt kroppens sanselige potentiale. Angkjær Jørgensens eget bud på en alternativ kropstænkning, hvilket også er bogens væsentligste budskab, er at navigere *mellem* kultur og kropslighed – mellem konstruktion og essens. Som Angkjær Jørgensen skriver: “Selvom kunstværket altid er en kulturelt konstrueret og konstruerende platform, som vi ikke går umedieret til, så er der aspekter af vores møde med kunstværket, som er før-refleksive” (s. 11).

Kropslig kunst er i den forstand en debatbog. En bog, der stiller spørgsmål til kunsthistoriens og visuel kultur studiernes praksis og kønsteoriens egne dogmer. Den skriver sig ind i et felt, der er stadig voksende. For selvom man kan hævde, at Angkjær Jørgensens angreb på visuel kultur studierne på sin vis rammer forbi, så vidt som dette studiefelt også i dets formative år har forsøgt at medtænke krop og affekt, er kritikken af øjets dominans stadig aktuel og fremskrivningen af kroppens rolle i kunstople-

velsen stadig væsentlig. Kunsthistorikeren Amelia Jones leverede i 1998 sit bidrag til diskussionen i form af bogen *Body Art/Performing the Subject*, der nu har fået noget nær klaskikerstatus og i hvis kølvand, man har set en række bøger, der på forskellig vis har sat fokus på værkemødets kropslighed. Særligt indenfor filmvidenskaben med teoretikere som Laura U. Marks og Vivian Sobchack ser man i disse år en stigende interesse for den kropslige og affektive respons i forhold til filmmediet, ligesom også performativitetsteoriens fremskrivning af det situationelle møde har fokus på kroppens rolle i betydningsdannelsen. Kroppen er på den vis til stede som aldrig før både i den akademiske diskurs og i de kunstneriske praksisser, hvor performancekunsten er vendt tilbage i nye relationelle og installatoriske udtryksformer. Derfor kommer *Kropslig kunst* lige til tiden. Fordi kroppen er i tiden.

Bogens ønske om at navigere mellem konstruktivisme og essenstænkning er stærkt beundringsværdigt, idet balanceakten på ingen måde er let. For det meste holder Angkjær Jørgensen sig fint på linen, mens foden i andre tilfælde har tendens til at smutte. Når det sker, ryger vi som læsere lige luk ned i materien, i kropslighedens vold, hvor der ikke er tegn – kun sansninger. Som når det hedder om Mona Hatoums værk *The Light at the End*, at det er helt uden kulturelle ikonografier og udelukkende arbejder på et kropsligt niveau, selvom denne anmeld-

der ikke kan se andet end en elektrisk fluedræber. Det skal dog siges, at balanceakten på ingen måde er let. For hvordan kender vi til vores sansninger, hvis ikke netop gennem sproget, der gør det muligt at sige “jeg sveder”, “jeg fryser” eller “jeg er bange”? Hvordan har vi adgang til det før-refleksive niveau, hvis ikke netop gennem det hav af kulturelle betydninger, der knytter sig til en given sansning? Man kan i forlængelse deraf spørge: hvis synet, som netop visuel kultur studierne har påpeget, er del af kulturen, er de andre sanser det så ikke også? Er der en følesans hinsides den kulturelle kontekst? Er der en høresans, som unddrager sig historisk specificitet? Det er spørgsmålene, og det er dem, der gør ethvert entydigt svar – og balanceakten – så svær.

Kropslig kunst er på mange måder en imponerende bedrift. Det teoretiske apparat er enormt og stærkt frygtindgydende og for enhver, der vil have indblik i nogle af de diskussioner, som er blevet ført i forhold til kroppen, er bogen et godt sted at begynde. Her vil være spor, som foldes ud og spor, som antydes, men som læseren selv kan forfølge. Skulle man imidlertid forestille sig et bind to af *Kropslig kunst* – og der er ingen grund til ikke at gøre det – kunne dette bind udvides med opdaterede teorier om affekt og måske også en diskussion af performativitetsteorien. Det ville også være i dette bind, at Angkjær Jørgensen for alvor bed skeer med kønsteoretikeren Judith Butler, som indtil videre blot nævnes

sporadisk, men ikke diskuteres i detaljer, til trods for at Butler i denne sammenhæng er stærkt interessant, fordi hun netop bryder med socialkonstruktivismens dikotomiske opdeling af natur og kultur ved at gøre både det kulturelle og det biologiske køn til kulturelt funderede størrelser.

Bind to ville måske også blive skrevet i første person ental, i stedet for den valgte tredje person entals form, der indimellem gør læsningerne lidt for distancerede. Bevares, vi er tæt på med Angkjær Jørgensens mange gode og præcise beskrivelser og analyser, der ind i mellem er noget så sjældent som affektproducerende i sig selv, men vi vil gerne endnu tættere på – denne anmelder i hvert fald. Tættere på skribentens kropslige erfaring og på kampen med at gøre sansning til ord. Ind i mellem konstaterer teksten for meget, hvor den i stedet skulle have udstillet selve forsøget på sprogliggørelse og dermed indirekte have peget på problemet i at indskrive kroppen i den sproglige og repræsentative orden. I bind to ville man forhåbentligt også vælge at bringe citater kun på dansk og ikke som her i en blanding af både engelsk, dansk og tysk, uden at der er tale om konsekvent brug af originalprog. Endelig – og det er nok det største håb for en efterfølger, ville den også medtage værker af mandlige kunstnere. Som Angkjær Jørgensen jo selv bemærker, er det faktisk ikke kun kvinder, der har en krop. Så derfor, lad os nu se den. Lad os mærke den. Lad os erfare,

hvordan det er at erfare – også som en mand.

Camilla Jalving

Ph.d. i kunsthistorie

*Amanuensis ved Institut for Kunst- og Kulturvidenskab
Københavns Universitet*

INDISK KVINDE-LITTERATUR

*Sachidananda Mohanty (ed.):
Early Women's Writings in
Orissa, 1898-1950: A Lost Tradition,
Sage Publications, 2005
226 sider, 29.99 £.*

I 1991 udkom en banebrydende samling af tekster, skrevet af kvinder i den region, der nu er Indien. Litteraturprofessor Susie Tharu og den politiske aktivist K. Lalita var redaktører af tobindsværket, *Women Writing in India*. Dette værk var nyskabende ved dels at præsentere hidtil oversat litteratur skrevet af kvinder, dels at genvurdere allerede kendte forfatterskaber i lyset af nutidige politiske temaer og diskussioner. Formålet var at læse den nationale litteraturhistorie "against the grain" og fremdrage kvinders bidrag til udformningen af den moderne indiske nation og dens forhistorie. De to redaktører blev hjulpet af et kollektiv, der bidrog med analyser af teksternes sociale og kulturelle kontekst og foranstaltede en oversættelse af tekster fra Indiens mange sprog. Antologien er en fryd og et skatkammer. Alle genrer er repræsenteret – kampskrifter, hellige tekster, folkesange, selvbiografi, novel-

ler, romanuddrag, essays og kærlighedsdigte: *Hvad hun sagde til sin veninde* stammer fra den ældste samling verdslig indisk poesi, *Kuruntokai*, skrevet på tamil, et stort sydindisk sprog, omkring år 100 f. kr.:

På strandbredden der er ældre end jorden
overskylet af havet
i lunden fyldt med fuglesang
på skrænten i *punnai*-træts skygge
dækket af blomster mens vi elskede
så mine øjne ham;
mine arme bliver smukke
i vores forening
og bliver magre
da de trækker sig tilbage
Hvad er meningen med dette?

Early Women's Writings in Orissa er en opfølgning på Tharus og Lalithas store projekt. Det er en af de mange samlinger, der er resultatet af den videre udforskning af kvinders bidrag til den skriftlige kultur. Orissa er en af det moderne Indiens mindre udviklede regioner, og kvinders frigørelse har her været endnu mere blokeret af manglende uddannelse og traditionelle magtstrukturer end i andre delstater. Men som andre regioner blev Orissa berørt af sociale reformer samt national og lokal vækkelse i begyndelsen af det 20. århundrede. Et af resultaterne var en opblussen af litteratur skrevet på oriya. Antologien præsenterer tekster skrevet af kvinder, der deltog i Orissas 'moderne gennembrud' i denne periode. De fleste er politiske og polemiske, skrevet ind i en bestemt sam-

menhæng, som var præget af spændinger mellem kvinders kamp mod deres egen undertrykkelse og deres deltagelse i den samlede befrielseskamp mod kolonial undertrykkelse. Teksternes temaer er begrænsede – der er perler imellem, men også en del, der ikke skinner. De er nok af større interesse for specialister end for et bredere publikum. Antologien har den store værdi, at den gør opmærksom på Women Writing in India.

Dette pionerværk har fået opfølgning i Afrika. Et kollektiv af redaktører har udgivet to bind af et planlagt 4-bindsværk, *Women Writing Africa*. De to bind dækker det sydlige og vestlige Afrika og Sahelområdet og er ligeså generøse og uundværlige som *Women Writing in India*.

LITTERATUR

· Tharu, Susie & Lalita, K. (eds.) (1991): *Women writing*

in India: 600 B.C. to the present. Feminist Press at the City University of New York, New York.

· Daymond, M.J. (ed.) (2002): *Women writing in Africa*. Feminist Press at the City University of New York, New York.

*Bodil Folke Frederiksen
Institut for samfund og
globalisering
Roskilde Universitetscenter*